

Miltei omalla kylällä loppuun asti – Hoivakodin asukkaiden paikkasidoksia ja kyläsuhteita

Silva Tedre: YTT, dosentti, Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto/Joensuun kampus

Aini Pehkonen: VTT, tutkimusjohtaja, Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto/Kuopion kampus

silva.tedre@uef.fi; aini.pehkonen@uef.fi

Janus vol. 19 (2) 2011, 174–183

Janus

Ei ole ollut mittään suunnitelmia... Tuntuu se kylällä kauheelta, jos pitäisi sieltä lähteä kirkonkylään tai johonkin. Tietenkin voisi, jos siellä alueella, mutta ei tänne kirkonkylälle, ei, ei, ei. Ellei sitten muutu mieli jossain vaiheessa, mutta ei ainakaan (mutinaa)...

Näin sanoi 69-vuotias nainen kysyttäessä, onko hänellä miehensä kanssa suunnitelmia vanhuuden varalle. He asuvat maatilallaan heitä varten rakennetussa talossa. Sukupolven vaihdoksen jälkeen tila oli siirtynyt tyttärelle ja tämän miehelle.

Sosiaali- ja terveysministeriö on aina 1980-luvulta asti ohjannut suomalaista vanhuspolitiikkaa laitoshuollosta avohuoltoon ja vannonut kotona asumisen nimiin. Asumispalveluiden kehittäminen on ollut järjestelmälähtöistä. Vastaavasti asuntojen tarkastelu osana elinympäristöä on jäänyt vähälle, vaikka asuminen ja vielä erityisesti asuminen hoivakodissa eivät rajoitu pelkästään asuntojen fyysisiin tiloihin. Asuntojen lisäksi ihmiset asuvat myös ympäristöään: pihon, katuja, teitä ja polkuja, kulkuneuvoja, metsiä ja peltoja; siis ympäristöä, jota he käyttävät ja johon he sitä käyttäessään kotiutuvat. Tilan käytössä, päivittäin toistuvissa rutiineissa ja tavoissa, ihmiset merkityksellistävät ja asuttavat tilan ja tekevät sitä omakseen. Sama tila ei ole kaikille sama, sillä merkitykset vaihtelevat eri ihmisten kesken, samankin ihmisen eri elämänvaiheissa ja tilanteissa. (Vrt. Saarikangas 2009.)

Viimeaikaisissa vanhuspoliittisissa asumisen linjauksissa on laitoksen ja avohuollon jyrkän kahviajaon sijaan korostettu uusia laitoksen ja yksityiskodin väliin sijoituvia asumisen ratkaisuja (Väläkangas 2009). Tässä keskusteluyhteydessä on ollut varsin vähän esillä, missä ja millaisessa ympäristössä asunnot sijaitsevat.

Ikääntyvien maaseutuasumiseen liittyvistä tutkimuksista ilmenee monien ikääntyneiden halu asua nykyisellä alueella, mutta he eivät usko sen olevan toimintakyvyn heiketessä mahdollista. (Tedre & Pulkkinen 2010; Tapio 2010; Tedre & Pulkkinen 2011.) Etäällä taajamista sijaitsevaan asuntoon ei enää juuri saa vanhuspalveluja ja vain harvoilla maaseudun ikääntyvillä on niin kattava sosiaalinen tukiverkosto, että se mahdollistaa maaseutukodissa asumisen toimintakyvyn heiketessä. (Lehtola 2001; Vuorinen 2009.) Maaseutukoti ei palvelu- ja kyytipuutteiden vuoksi ole potentiaalinen vanhenemisen ympäristö, vaikka vanhuspolitiikassa on vuosikymmeniä korostettu omassa kodissa asumista. Kotona asumista painottavat sosiaali- ja terveysministeriön vanhuspoliittiset suositukset sivuuttavat ikääntyvien maaseutuasumisen ongelmat kuten vanhus- ja kyytipalveluiden puutteen. (Tedre & Pulkkinen 2010; 2011.)

Myös maaseutupolitiikassa on esitetty ensisijaiseksi ratkaisuksi asumisen jatkuvuuteen harvaan asutulla maaseudulla yksityisasuntojen muutostyöt (ks. Ikääntyvän väestön palvelut syrjäseuduilla 2006) ja työllistämistukitoimin palkattuja

kyläavustajia. Mikäli näillä ei pärjätä, on lähes ainoana ratkaisuna lisääntyvään avun tarpeeseen nähty muutto taajamaan. Monet poliitikot, virkamiehet ja tutkijat ottavat tämän käsityksen itsestäänselvyytenä. Se on heille huono-osaisuutta tutkineen Sakari Hännisen (2005) sanoin paradigmaattinen peruslähtökohta, joka toimii piilotietona, piiloisena esioletuksena suunnittelussa ja päätöksenteossa. Vastatiedoksi Hänninen nimeää sen tiedon lajin, joka pyrkii kriittisesti paljastamaan piilotietoa ja sen vaikutuksia.

Tässä puheenvuorossa esitämme vastatietoa sille itsestäänselvyydelle, että muutto harvaan asutulta maaseudulta olisi luonnonlain kaltainen väistämätön tosiasia tulevia avuntarpeita ennakoidessa. (Tedre & Pulkkinen 2010.) Haemme vastatietoa kylällä sijaitsevasta hoivakodista. Hoivakysymyksiä on perusteltua tarkastella kylän kontekstissa. Kysymme, millainen suhde hoivakodin asukkailla on kylään ja miten se näkyy hoivakodin toiminnallisessa arjessa. Lisäksi hahmottelemme joitakin ulottuvuuksia, jotka havaintojen perusteella luovat hoivakotiin viihtyisyyttä ja sisäistä turvallisuuden tunnetta.

Vanhusten asumispalveluja ei Suomessa ole tutkittu osana ympäröivää yhteisöä asukkaiden tai yhteisön näkökulmasta. Tässä puheenvuorossa keskitymme ensimmäiseen. Pohdinnan kohteena on hoivakodin asukkaiden suhde kylään. Oletamme, että maaseutukylä voi olla alueen vanhusten voimavara silloinkin, kun he eivät tule toimeen yksityisasunnossaan. Tutkimusote on kokonaisvaltaista arkielämän ja sen tilanteiden lähilukua: mitä hoivakodissa tapahtuu, mitä siellä tehdään ja mistä puhutaan sekä millaisena suhde kylään kerrotaan. Tavoitteenamme on tuoda esille vanhusten asumispalveluiden kehittämiseen liittyviä näkökulmia, jotka toistaiseksi ovat olleet vähän esillä kehittämisspuheessa.

Puheenvuoromme perustuu ikääntyvien maaseutua koskevaan tutkimukseen, jossa yhtenä tutkimuskohteena oli harvaan asutulla maaseu-

dulla sijaitseva yksityinen hoivakoti. Puheenvuoron aineistona ovat tutkija Silva Tedren ja valokuvaaja Mikko Takkusen kenttäpäiväkirjat, jotka perustuvat havainnointiin sekä ihmisten kanssa hoivakodissa ja kylässä käytyihin keskusteluihin. Hoivakodissa vierailtiin kolmena päivänä. Maaseutukylässä käytiin vuoden aikana useita kertoja. Ymmärrämme hoivakodin yhdeksi kylän instituutioksi.

Maaseutukylä asuinympäristönä

Leena Vuorinen (2009) on tutkinut maalaiskylää ikääntymisen ympäristönä. Paikallisidentiteetillä on vaikutusta siihen, miten ikääntyjä kokee ikääntymisensä kylässä, ja miten hän suhtautuu kylästä poismuuttoon. Paikallisidentiteetti on osa sosiaalista identiteettiä. Paikkaan liittyvien sosiaalisten suhteiden kautta paikkaa luodaan, eletään, tuotetaan ja muutetaan. Paikkasuhteen muotoutumiseen vaikuttaa asumisajan pituus. Vuorisen tutkimuksessa maaseutukylään kiinnittyvä identiteetti rakentui yhdessä ylläpidettävien, jaettavien ja uusinnettavien kollektiivisten tekijöiden varaan. Monipaikkaisella ja moniaikaisella paikallisidentiteetillä oli yhteys matalampaan poismuuttokynnykseen.

Ikäkkään sosiaalinen verkosto ja asema kyläyhteisössä vaikuttavat siihen, millaiseksi ikääntymisympäristöksi kylä ja sosiaalinen tukiverkosto kylässä muodostuvat. Sosiaalisten ryhmien välinen jännite ja sosiaalinen hierarkia olivat Vuorisen mukaan ikäkkäiden kyläläisten sosiaalista todellisuutta. Niitä selitti aiempi sosiaalinen asema sekä asumishistoria. Menneisyys määritteli kylän ikäkkäiden nykyistä sosiaalista verkostoa.

Ikääntyvien suhde kylään ei ole stabiili. Toimintakyvyn vajeet muuttavat Vuorisen mukaan suhdetta kylään. Toimintakyvyn rajoitteet aktualisoivat ikääntyneen pohdinnan siitä, onko hänen mahdollista jatkaa kylällä asumista. Vuorisen tarkastelemassa kylässä kunnallisia palveluja käytti vain harva kyläläinen. Apua saatiin enim-

mäkseen omilta lapsilta. Vuorinen myös havaitsi, että kaikille ikääntyville ihmisille ei kylästä muodostu merkittävää paikkaa pitkänkään asumisen jälkeen, vaan paikkasuhteen rakentuminen perustuu aikaa enemmän sosiaalisille tekijöille.

Vanhemmen ympäristöinä kylät ovat alati muuttuvia ja moninaisia. Kylän sosiaalinen rakenne ei ole stabiili. Pertti Rannikko (2009) kuvasi tutkimuksessaan sitä, miten kaksi elinkeinorakenteeltaan samankaltaista naapurikylää erosivat sosiaaliselta rakenteeltaan ja lisäksi, miten 1960-luvun jälkeiset maaseudun rakenne muutokset olivat kohdelleet näitä kahta erilaista kylää. Kaikkia viidenkymmenen vuoden takaisia kylä ei voi pitää nykyisin kyläyhteisöinä. Ne eivät ole enää entisenlaisia paikallisyhteisöjä omine palveluineen. Uudet toiminnalliset kylät saattavat koostua useammasta vanhasta kylästä. Myös vuodenaajat rytmittävät yhteisörakennetta. Maaseutukylän kesäyhteisö eroaa huomattavasti talviyhteisöstä. (Vrt. Alasuutari & Alasuutari 2010.)

Kyläläisten yhteenkuuluvuuden perusta on usein historiassa. Uudet asukkaat voivat toiminnallaan olla muuttamassa yhteenkuuluvuuden perustaa, synnyttämässä uutta laajemmalle ulottuvaa yhteisyyttä. Aini Pehkonen (2004) tutki maalle muuttajien motiiveja ja sosiaalisten verkostojen toimivuutta kyläyhteisössä sekä sitä, miten kyläyhteisö otti paluu- ja tulomuuttajat vastaan. Muuttajat muuttivat olemassaolollaan kylän sosiaalista rakennetta. Kyläyhteisö on jatkuvasti elävä sosiaalisten verkostojen kudelman. Tutkimustulosten mukaan kyläyhteisöt ottivat paluumuuttajat hyvin vastaan, jos paluumuuttajan tai suvun maine oli hyvä. Vastaavasti jos maineeseen liittyi jännitteitä, paluumuuttajan vastaanotto oli vähintäänkin varauksellista. Aiemmat riidat ikään kuin periytyivät seuraavalle sukupolvelle. Myös paluu- ja tulomuuttajien muuttomotiiveilla oli merkitystä kylällä viihtymiseen ja sosiaalisten verkostojen muotoutumiseen.

Kylän merkitystä tutkittaessa on kylä yhteisönä tulkittu ikääntyvien voimavaraksi. (Tapio 2010). Vastaavasti ympäristön merkitystä hoivakodin asukkaille ei Suomessa ole tutkittu. Aila Niemi (2010) osoitti ikääntyneisiin kanadansuomalaisiin kohdistuvassa tutkimuksessaan, että hoivakoti sai erilaisia merkityksiä asukkaittensa tulkinnoissa. Joidenkin asukkaiden kohdalla toimielämä elämä jatkui sinne siirtymisen jälkeen ilman suuria muutoksia. Suhde ympäröivään siirtolaisyhteisöön säilyi elävänä ja aiemmin rakennetut sosiaaliset verkostot seurasivat mukana hoivakotiin. Tunne tarpeellisuudesta omassa yhteisössä oli heille keskeinen hyvinvoinnin tekijä. Sosiaalisten verkostojen puute puolestaan tuotti monille ahdistavaa yksinäisyyden kokemusta. Sosiaaliset siteet ympäristöön osoittautuivat merkittäviksi myös hoivakodissa asuville.

Hoivakoti kylällä

Pieniä, yksityisiä hoivakoteja perustettiin maaseudulla 1990-luvulla tyhjilleen jääneisiin julkisiin tiloihin kuten entisille kouluille, terveystaloille ja pappiloihin tai maataloille. (Tedre & Pöllänen 2001; Kovalainen 2004.) Briitta Koskiahon (2008) mukaan vanhuspalvelujen yritystoiminta on ollut kaksijakoista. Toisaalla ovat pääkaupunkiseudun ja suurten kaupunkien yksityiset asumispalveluyksiköt, tukipalveluiden kuten kotisairaanhoidon ja kotipalvelujen tuottajat, fysioterapeutit ja lääkärikeskukset. Toisaalla ovat pienyrittäjät pienillä paikkakunnilla tarjoamassa asumispalveluja.

Esimerkkihoivakotimme yrittäjä Anneli Ervasti (nimi muutettu) kertoo, että hoivakodin perustaminen tuli ajankohtaiseksi vuonna 1993, kun lähiseudulla ei ollut hoitohenkilökunnalle töitä. Ervasti perusti hoivakodin monen muun naisen tavoin ensisijaisesti työllistääkseen itsensä. Paria ensimmäistä vuotta hän kuvasi vaikeaksi "nuorallakeikkumiseksi", koska kunta teki yrittäjien kanssa sopimukset vain vuodeksi. Melko nopeasti yhteistyö kunnan kanssa vakiintui. Anneli

kertoi luottavansa kuntaan ainakin toistaiseksi. Kilpailuttamissäännösten vuoksi oma tulevaisuus voi tosin olla uhattuna, kun myös maaseudulle on hakeutunut isoja, monikansallisia yrityksiä. Naapurikunnassa kilpailuttamisesta oli jo kokemuksia ja näyttöä myös siitä, että hoivamarkkinat olivat muuttuneet. Tuttuus, paikkaan juurtuneisuus ja paikallisten ihmisten luottamus yritykseen ei ole näkynyt valintakriteereissä.

Pienten hoivayritysten tuloa markkinoille vauhditettiin aikanaan ideologisella puheella yrittäjän ja asiakkaan vapaudesta valita sekä pienten yksiköiden kodinomaisuudesta. Sosiaalipalveluyrityksille asetetaan yhä suurempia tuotantoyksikövaatimuksia ja erikoistumisodotuksia osana markkinoitumisasiologiaa. (Koskiaho 2008.) Ervastin mielestä uudet yksityiset hoivakodit ovat entistä isompia, laitospaisempia ja ne sijoittuvat kuntataajamiin. Keskittäminen on saanut uuden muodon nyt yksityistettyinä.

Hoivakodin laatukriteereitä on tiukennettu säädöksiin. Ervastin mukaan hänen 10-paikkainen hoivakotinsa ei olisi enää saanut perustamislupaa, koska huonekoot (14 m²) ja varustelutaso (ei omia vessoja huoneissa) eivät täyttäneet lääninhallituksen uusia kriteereitä. "Lupia ei kuitenkaan ole otettu pois", totesi Ervasti lisäten, että joka vuosi tilat ja hoito tarkastetaan perusteellisesti. Tiloja valvoo kunnan sosiaalitoimi ja paloviranomaiset. Paloturvallisuusmääräysten tiukentumisesta on tullut monille pienyrittäjille iso menoerä. Kunnan keskustaajamassa asuvan Ervastin lisäksi hoivakodissa oli kuusi työntekijää. Yksi asui lähikylässä, muut eri puolilla kuntaa käyden töissä omalla autolla.

Kylä oli useimmille hoivakodin työntekijöille tuttu henkilökohtaisten kontaktien kautta, kyläläiset myös vierailivat hoivakodissa. Yksi naapuri kävi pelaamassa korttia parin asukkaan kanssa ja osallistui talkootyöläisenä joihinkin talon töihin. Korjaushommiin löytyi ammattimiehiä kylältä. Kylän tapahtumiin osallistui aina joku asukkaista,

vaikka asukkaat eivät Anneli Ervastin mukaan kenneet tai jaksaneet enää osallistua alkuaikojen tapaan. Kylä tuli useammin hoivakotiin kuin asukkaat ulos hoivakodin pihapiiristä kylälle.

Kunta oli järjestänyt autottomille kyläläisille keran viikossa toimivan taajamaan suuntautuvan asiointiliikenteen. Myös hoivakodin asukkailla oli mahdollisuus käyttää kyytiä, mutta harva kuitenkaan enää jaksoi sitä käyttää, sanoi hoivayrittäjä. Hänen periaatteenaan oli, että hoivakodissa voi asua kuolemaan asti. Joskus joku asukkaista muutti johonkin toiseen hoivakotiin. Syynä oli yleisimmin halu olla lähempänä omaisia.

Tutkijat kylässä

Valokuvaaja Mikko Takkusen ja tutkija Silva Tedren astuessa ensi kertaa hoivakotiin yksi työntekijöistä mehusti keittiössä marjoja. Pari asukasta istuskeli keittiön pöydän äärellä, kaksi ihmistä isosta keittiöstä ja ruokailutilasta avautuvan olohuoneen puolella. Televisio oli auki ja joku seurasi ohjelmaa. Hoivayrittäjä Anneli Ervasti nousi keinutuolista tervehtimään tulijoita ja pyysi heitä istumaan.

Talon toiminnallinen arki eteni vieraista välittämättä. Vieraat tunsivat itsensä tervetulleiksi, kun heidät esiteltiin keittiön viereisessä oleskelutilassa sattumalta olleille asukkaalle. Asukkaista joku suhtautui tulijoihin kenties hieman varauksellisesti. Kävijöihin talossa oli totuttu, mutta yleensä kävijät olivat tuttuja kyläläisiä. Ervastin ja paikalle sattuneiden asukkaiden kanssa vieraat tunnuskelivat haastattelumahdollisuuksia. Anneli oli jo etukäteen sopinut muutaman asukkaan ja jonkun omaisenkin kanssa haastattelusta. Mikko tutustui Lauriin ja Silva Rauniin. Myöhemmin tutkijoilla oli mahdollisuus jutella myös muutaman muun asukkaan kanssa.

Annelin mielestä hänen hoivakotinsa oli "kodinomainen" ja sellaisena kävijätkin sen koivat. Kodinomaisuudella tarkoitamme esimerkiksi

vapautta liikkuu kodin tiloissa ja arjen vuorokausitoistojen väljyyttä, rytmiiä ylläpitävän aikataulun joustavuutta. Asukkaat liikkuvat talossa vapaasti, mikäli fyysisen toimintakykynsä puolesta pystyvät. Ruokailutilanteissakin rytmi oli kiireetön, hiljaisuus ja keskustelu pakottoman tuntuista. Monet asukkaat viettivät päivällä paljon aikaa yhteisessä isossa tupakeittiössä, jossa työntekijä valmisti ruokaa, pisti astioita tiskikoneeseen ja jutteli samalla asukkaiden tai vieraiden kanssa. Hoivakodin yhteiseen tupakeittiöön oli saatu uusi vuolukivinen takkauuni, jonka oli muuranut eräs kylällä asuva alan ammattilainen.

Vieraita piipahteli omaan tahtiinsa. Jotkut menivät suoraan tietyn asukkaan huoneeseen, toiset tulivat yhteisiin tiloihin tervehtimään siellä olevaa asukasta tai vaihtamaan kuulumisia muiden paikalla olevien kanssa. Arjen kulku ja hoivakodin toimintatavat muistuttivat agraaria elämäntapaa, jossa "talo elää tavallaan, vieraat tulevat ajallaan". Tällainen ennakoimaton kyläily on elämäntapamuutoksissa vähentynyt maaseudulla, mutta tässä hoivakodissa se oli voimissaan.

Tutkijoille tarjottiin kahvit keittiön ison pöydän ääressä. Keittiön pöydän ympärille kokoontumisessa tuntui konkretisoituvan talon yhteisöllisyys. (Vrt. Laakso 2009.) Yhteisen fyysisen tilan käyttö rakensi sosiaalista läheisyyttä, jota voi säädellä vetäytymällä omaan huoneeseen. Yksityistä tilaa talossa olivat asukkaiden omat huoneet. Tutkijat juttelivat asukkaiden kanssa yhteisissä tiloissa ja läheisempi tutustuminen muutamiin asukkaisiin mahdollistui, kun asukas itse ja joskus lisäksi omainen olivat antaneet luvan haastatteluun. Nämä keskustelut käytiin kahden kesken.

Kyseinen hoivakoti oli formalisoitunut osaksi kunnan ja kylän institutionaalisia verkostoja. Se oli osa kunnan vanhuspalvelujärjestelmää, mutta se oli myös osa kylätoimintaa. Se kutoutui osaksi kylän institutionaalista rakennetta kaupan, maatilamatkailurytysten ja kylätalon toimintojen kanssa. Kylän kotisivuilta oli linkki hoivakodin si-

uille ja jokainen lähiseudun asukas, jonka kanssa juttelimme, tiesi kyseisen hoivakodin ja sen sijainnin. Monien kylällä tapaamiemme ihmisten sukulainen tai ainakin tuttava oli asunut tai asui tuossa hoivakodissa.

Asukkaiden suhde kylään

Yhteisöllisen identiteetin muodostumisen kannalta on olennaista, että yksilöt samaistuvat yhteisöön ja elämäntapaan myönteisten kokemusten kautta. Tällaisia myönteisiä asioita voivat olla murre, musiikki ja alueella järjestettävät tapahtumat. (Mäntykorpi 1986.) Kylä tunnustetaan samaksi esimerkiksi sukujen, tapojen ja historian kautta. Paikan kokeminen on sidoksissa ihmisen henkilökohtaiseen elämään ja siihen, miten henkilö on juurtunut paikkaan. Paikkaan kuulumisen kokemukset voivat olla tiedostettuja tai tiedostamattomia. Ne saavat jokapäiväisen elämän tuntumaan turvalliselta. (Relph 1976.)

Ihmiset eroavat yhteisössä iän, sukupuolen, ammatin, koulutuksen, vapaa-ajan, harrastusten, varallisuuden, etnisyyden, uskonnon ja kansallisuuden mukaan. Kulttuuriin kohdistuvassa yhdyskuntatutkimuksessa on hyvä muistaa yhteisön jäsenten moniäänisyys, myös heidät, jotka eivät tavallisesti pääse edustamaan paikkaa julkisuudessa. Heidän rajautumisensa äänettömiksi julkisuudessa ei ole seurausta tietoisista kielloista vaan ihmisten itsensäkin noudattamista tottumuksista. Pieninkään yhteisö ei voi luoda yhtä paikkakäsitystä, sillä ihmisten taustat ja lähtökohdat vaihtelevat sekä sosiaalisesti että kulttuurisesti. (Häyrynen 2010.)

Vanhukset hoitolaitoksissa näyttäytyvät herkästi Simo Häyrysen mainitsemina paikan ulkopuolisinä, yhteisön kollektiivista identiteettiä vastaimattomina yksilöinä siitä huolimatta, että heillä kaikilla oli pitkäaikainen suhde seutuun. He saattavat unohtua kylän "kollektiivisesta, säröttömästä omasta kuvasta" tai heidät liitetään siihen hoivakodin asukkaina, vaikka myös he eroavat

toisistaan ikänsä, sukupuolensa ja sosiaalisen asemansa, varallisuutensa ja arvomaailmansa suhteen. He ovat moniääninen ryhmä, joka harvoin pääsee julkisuuteen omine äänineen. On totunnainen tapa pikemminkin kuin tietoinen valinta tarkastella hoitolaitoksissa asuvia vanhuksia yhtenäisenä ryhmänä. Tosiasiassa hoivakodissa asuvat elävät kylää eri tavoin.

Olemme rakentaneet viiden ihmisen (ja heidän omaistensa) kertomuksista kolme erilaista kyläsuhdetyyppiä. Viidestä tapaamastamme hoivakodin asukkaasta kolme oli miestä ja kaksi naista. Yhdessä tapaamisessa kertojana ja tulkkina toimi tytär, mutta asukas itse oli koko ajan läsnä ja osallistui eleillään keskusteluun.

Rauni Ruuskanen – perhesidokselle rakentuva kyläsuhde

87-vuotias Rauni Ruuskanen muutti hoivakotiin kunnan keskustaajamasta seitsemän vuotta sitten. Hänen miehensä oli kotoisin kylältä, mutta Rauni itse ei ollut asunut kylällä aiemmin. Rauni valitsi hoivakodin koska myös hänen tyttärensä miehineen asui kylällä. Lisäksi tyttären tytär piti kylällä pitopalveluyritystä. Hoivakodissa Raunin pieni huone remontoitiin ennen muuttoa väri-tykseltään hänen toiveittensa mukaisesti, puulattia hiottiin ja lakattiin.

Hauraan oloinen Rauni lepäsi sängyllään tyyntyjen tukemana huolitellusti kammattuna ja puettuna. Pieni huone oli valoisa ja kauniisti sisustettu. Seinät olivat täynnä Raunin maalaamia tauluja. Selvisi, että hän on ammatiltaan kuvaamataidon opettaja ja pitänyt monia taidenäyttelyjä. Hän sanoi viihtyvänsä hyvin taulujensa keskellä. Hän ei kaivannut televisiota, eikä juuri kuunnellut radiotakaan. Hän kertoi viihtyvänsä omien ajatustensa kanssa. Raunia kuunnellessa tuli mieleen Lars Tornstamin (2005) vanhene- misen irtautumisteorian kehittäminen, jonka mukaan vanhetessa henkisyys korostuu aineellisten asioiden sijaan.

Rauni ei liikkunut omin avuin ja hän vietti suurimman osan ajastaan sängyssä huoneessaan. Joskus hän kävi pyörätuolilla työnnettynä syö- mässä yhdessä muiden talon ihmisten kanssa, usein ruoka tuotiin hänen pyynnöstään omaan huoneeseen. Jokapäiväinen vieras oli tytär ja muitakin vieraita kävi. Rauni oli hyvin selvillä kylän ja hoivakodin tapahtumista, sillä kävijät pitivät hänet ajan tasalla.

Raunin aikomuksena oli asua hoivakodissa kuolemaansa asti. Hänellä oli kaikki hyvin. "Mulla on hyvä, harvinaisen hyvä." Tietoisuus tyttären ja tämän perheen lähellä olosta tuntui tärkeältä. Myös Helsingissä asuva toinen tytär asui lomillaan sisarensa luona kylässä, ja silloin he kävivät yhdessäkin Raunin luona.

Reino Hassinen – asumishistoriaan ja sosiaalisiin siteisiin rakentuva kyläsuhde

Reino kertoi asuvansa puolen kilometrin päässä omasta mökistään. Hän sanoi olevansa hoivakodissa "vielä koeajalla" ja kaipaavansa omaan mökkiin. Myöhemmin selvisi, että Reino oli ollut hoivakodissa runsaat puoli vuotta ja ilmeisesti jäisi asumaan sinne pysyvästi. Joku naapureista oli juuri poiminut Reinon kotipihaan pensaista marjoja, ja nyt niitä mehustettiin hoivakodin keittiössä samaan aikaan, kun me istuimme sielä kahvilla.

Reino oli perheetön, eivätkä hänen lähisukulaisensa olleet elossa. Reino oli asunut kylällä aina. Kuljetusalan ammattilaisena hänellä oli valtavasti tuttavuuksia, joista hänellä riitti kerrottavaa. Aiemmin Reino oli ollut vuosikymmeniä kunnanvaltuustossa vasemmistopuolueen edustajana. Hän tunsikin asuvansa vieläkin mökissään. Reino palasi puheessaan useaan otteeseen marjoihin, seurasi niiden perkaamista ja totesi ne aika hyvän kokoisiksi. Hän pohdiskeli, että niistä saisi aika paljon mehua ja kyseli, vieläköhän pensaisiin jäi marjoja ja jos jäi, kävisiköhän naapuri nekin vie-

lä poimimassa. Kesäisin joku entinen kyläläinen käytti Reinon asuntoa hänen luvallaan, näin koti pysyi asuttuna.

Tutkijatkin saivat luvan käydä poimimassa marjoja vaikka mehuksi. Reino kuvaili mökkinsä pihapiireineen ja marjapensaineen. Silva ja Mikko löysivät mökin myöhemmin Reinon ohjeiden mukaan. He kävivät pihassa haistelemassa syyskesää – sekä syömässä pensaista Reinon lupamia marjoja.

Reino pelasi mielellään korttia toisen kodissa asuvan miehen kanssa. Yksi naapuri – sama joka toi marjat – kävi myös pelaamassa korttia. Reinoa kuunnellessa tuli mieleen jatkuvuusteoria. Monet elämäntavan ulottuvuudet jatkuivat uudessa asunnossa entisinään, joskin muistamattomuus toi elämään omia sävyjään. Reinolle merkityksellinen oma mökki oli läsnä hänen arkipäivässään läheisyytenä, ajatuksena mahdollisesta paluusta, ja omasta pihasta kerättyinä marjoina. Kylän sosiaaliset suhteet olivat hoivakodissa läsnä toisten asukkaiden, vierailijoiden ja yhteisten kertomusten muodossa.

Mauri Timonen – asumishistorialle, sosiaalisille siteille ja perhesuhteille rakentuva suhde kylään

Mauri oli asunut hoivakodissa puolitoista vuotta. Hänen kotitalonsa sijaitsi noin puolen kilometrin päässä hoivakodista. Vaimon kuoltua Mauri asui pari vuotta itsekseen. Päätös "johonkin hoitokotiin" muuttamisesta syntyi yhdessä lasten kanssa. Maurilla oli naisystävä, joka vieraili hoitokodissa. Kylällä ja lähiseudulla asui lapsia ja monia muitakin sukulaisia sekä tuttavita.

Joku sukulaisista tai tuttavista kävi miltei päivittäin Maurin luona. Meidän käyntimme aikaan pihaan pyöräili miniä poikansa kanssa. He pistäytyivät tuomaan ukille marjoja. Mauri sanoi olevansa tyytyväinen asumiseensa ja palveluihin.

Tärkeää hoitopaikan valinnassa oli se, että voi asua tutulla kylällä ja lähellä sukulaisia. Tärkeää oli sekin, että joku valmistaa säännöllisesti ruuan ja huolehtii arjen sujumisesta. Ison talon entisenä isäntänä Maurilla oli aluksi varaa asua hoivakodissa omalla kustannuksellaan. Nyt kunnan vanhustyöntekijä oli tehnyt hänelle toimintakyky- ja tilanearvion. Arvion perusteella kunta maksoi suuren osan kuluista.

Mauri oli kylän kävelevä historia. Hän johdatti meidät kylän ja seudun elinkeinoihin, elämäntapoihin ja ihmisiin. Kylän sukulaisverkostot ja muut sosiaaliset verkostot alkoivat hahmottua ja yhdistyä tietämiimme taloihin. Mauri ja Reino olivat tunteneet toisensa vuosikymmeniä. Miesten sosiaaliset taustat olivat erilaiset, mutta se ei tuntunut aiheuttavan jännitteitä sillä molemmilla oli yhteinen käsitys sosiaalisesta asemastaan ja keskinäisistä suhteistaan. Molemmat totesivat, että oli mukava saada hoivakodissakin naapuriksi elinikäinen naapuri. Heillä oli paljon yhteisiä tuttuja ja yhteinen kylähistoria, vaikkakin erilainen tulkinta samasta historiasta. Heillä oli myös arvoeroja ja se kuului joskus kiihtyvänä mielipiteenvaihtona.

Suhde kylään

Miltei kaikilla kodin asukkailla oli omakohtainen suhde kylään. Joidenkin elämänhistoria ja identiteetti kiinnittyivät vahvasti alueeseen, jolla olivat asuneet joko koko elämänsä tai tietyissä elämänvaiheissa. Oma historia ja kylän historia yhtyivät. Tämä kiinteä yhteys muodosti monikerroksisen pohjan heidän nykyiselle suhteelleen kylään ja kyläläisiin. Asumismuotona hoivakoti oli asukkailleen uusi, mutta fyysinen ja sosiaalinen elinympäristö entinen. Tässä toteutui sosiialigerontologian ajatus paikassa vanhenemisesta. Uuteen fyysiseen ympäristöön muuttaneille tuttuus taas rakentui ensisijaisesti alueen sosiaalisille suhteille. Toisille asukkaille merkityksellistä oli sekä paikan että sosiaalisten suhteiden pysyvyys. Etenkin pitkään samassa paikassa asu-

neilla maaseudun ihmisillä on todettu voimakas kokemus paikkaan kuulumisesta. (Holmila 2001; Högbacka 2003.)

Mikäli hoivakodin asukas ei ollut aiemmin asunut kylällä, yhteys paikkaan muodostui siitä, että ainakin joku sukulainen oli asunut kylässä ja asui siellä edelleen. Näille asukkaille olivat tärkeitä ennen kaikkea sosiaaliset suhteet, jotka muutto hoivakotiin ja kylään, oli mahdollistanut. Subjektiiivinen kokemus uuteen paikkaan ankkuroitumisessa voidaan operationalisoida yksilön tyytyväisyydeksi, onnellisuudeksi, tarpeen tyydytykseksi ja viihtyvyydeksi. (Vrt. Torbiörn 1976.)

Hoivakodin yhteiset tilat ja ripaus asukkaiden ja vierailijoiden yhteistä elämänhistoriaa tarjosivat hoivaa tarvitseville vanhuksille yhteisyyden kokemuksia, turvallisuutta ja viihtyvyyttä. Vaikka vain harva hoivakodin asukkaista liikkui kylän raitilla, tuli kylä hoivakotiin siellä vierailevien ihmisten muodossa. Yhteisissä tiloissa kerrottiin kylän kuulumisia, muisteltiin entisiä aikoja ja vanhoja kyläläisiä, jaettiin kylän viimeaikaiset tapahtumat. Yhden tutkijoiden hoivakotikäynnin aikana sattui viereisellä seurojentalolla olemaan suuri kyläjuhla, johon osallistui piispoja ja pappeja, maakunnan ja kunnan virkamiehiä, taitelijoita ja muita puuhamiehiä. Seurasimme vieraiden saapumista hoivakodin ikkunasta. Meitä istui siinä nenä kiinni lasissa kaksi asukasta, yhden asukkaan kylällä asuva omainen ja tutkija. Hoivakodin työntekijä toimitteli samalla omia töitään ja osa asukkaista istui taustalla pöydän ympärillä. Yksi asukkaista haettiin mukaan juhliin ja seurasimme tietysti myös hänen menoaan. Myöhemmin tutkijan juttellessa Raunin kanssa hänen huoneessaan selvisi, että myös hän oli tapahtumasta ja sen etenemisestä hyvin selvillä. Tytär miehineen oli ollut tilaisuutta järjestämässä ja myös osallistui tilaisuuteen. Rauni tiesi kullekseen lisää tapahtumasta seuraavana päivänä tyttären käydessä.

Kansallisissa vanhusten laitoksiin kohdistuvissa tutkimuksissa on toistamiseen todettu, että asukkaiden suhteet ovat lähinnä suhteita hoitajiin. (Elovainio 1995; Koskela 2007; Tedre 2009.) Tämä esimerkkimme antaa viitteitä siitä, että muunkinlaiset sosiaaliset maailmat ovat hoivakodissa mahdollisia. Myös muutamat muistamattomat ihmiset tuntuivat rohkeasti tulkiten kuuluvan jossain suhteessa tähän samaan yhteiseen todellisuuteen. Kylähistoria, asukkaiden oma elämänhistoria ja elämänkulku risteytyvät tässä ympäristössä tässä asumismuodossa.

Lopuksi

Asukkaiden puheissa hoivakoti kiinnittyi vahvasti sosiaaliseen ja fyysiseen ympäristöönsä ja se sai merkityksensä juuri sijainnistaan. Kylässä sijaitseva hoivakoti ylläpiti elämäntavan jatkuvuutta monella tasolla. Siellä asuvat ihmiset säilyttivät sosiaalisen identiteettinsä ja asemansa kyläläisinä. Se asettui osaksi kylän sosiaalista verkostoa ja piti asukkaansa myös tuon verkoston osana. Hoivakoti uusinsi ihmisten paikkasuhteita. Paikan kokeminen koostui muistikuvista ja nykyhetken kokemuksista, asenteista ja arvoista. Osallisuutta paikasta ja yhteisöllisyyttä luonnehtivat turvallisuus, pysyvyys ja tuttuus. Koti käsitteenä viittaa yhtäältä asuntoon, toisaalta laajemmin paikkaan. Kotiin liittyy kiinteästi ajatus perheestä, suvusta, ystäväistä, sosiaalisista verkostoista ja kuulumisesta niihin (Vilkkö 2010). Kylä paikkana sai kodin piirteitä.

Tapausesimerkkimme hoivakodin laadullinen erityisvahvuus oli juuri sen fyysinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kiinnittyminen paikkaan. Asukkailleen se tarjosi juurillaan olemisen kokemuksia, vaikka asukkaiden paikkasidos vaihtelikin. Joillekin paikkasidos oli vahvasti emotionaalinen, toisille se oli sosiaalinen. Kyläsuhte oli hoivakodin asukkaille tärkeä.

Harvaan asutulla maaseudulla sijaitseva pieni hoivakoti oli vajaassa 20 vuodessa lunastanut

paikallisten asukkaiden luottamuksen. Luottamus ansaitaan ja annetaan. Kylällä ja lähiseudulla hoivakoti tiedettiin työllistäväksi ja vastuulliseksi yritykseksi. Paikallisuutta korostavilla mittareilla sen vaikutukset näkyivät muutoinkin kuin rahassa, kuten erilaisina palvelu- ja sosiaalisina verkostoina. (Kovalainen 2004.) Pienten yritysten paikallisuuskorostus on viitannut yrityksiin paikallisena toimeentulon tai elinkeinon lähteenä. Asiaa voi katsoa myös paikallisessa hoivakodissa asuvien ihmisten näkökulmasta. Siellä asuvat ihmiset tunnetaan tai ainakin tiedetään kyläläisinä ja kyläläisten sukulaisina. Asukkaat ovat kiinteämmin tai väljemmin osa kylän sosiaalista verkostoa.

Puheenvuorossa on haluttu nostaa esille niiden ihmisten näkökulma, joille asuminen maaseutukylällä on mieluisa vaihtoehto ja oma valinta myös toimintakyvyn heiketessä. Se on valinta vain siellä, missä asumispalveluja – vaihtoehtoisia asumismuotoja on saatavilla. Vanhuspoliittisissa asumisratkaisuissa on ollut vahvasti esillä vaatimus laitoksen ja yksityiskodin väliin sijoituvista välimuotoisista asumispalveluista, jollaista hoivakotikin edustaa. Keskustelua ei ole juuri käyty siitä, missä välimuotoiset asumispalvelut sijaitsevat ja millaisia erilaisia merkityksiä sijaintipaikalla on asukkailla. Ikääntyvät ihmiset näyttävät tässä järjestelmäkeskeisessä palapelissä lähinnä vapaasti siirrettävinä nappuloina, joiden on tyytyminen siihen asuinpaikkaan, joka heille järjestyy. Sijainti ei ole pelkästään maantieteellinen kysymys tai fyysinen esteettömyyskysymys. Se on myös sosiaalikultuurinen kysymys.

Esimerkkitapauksen perusteella ainakin osalle vanhuksista riittävän hyvä asunto on oma huone ja jaettu tiloja asukkaiden ja henkilökunnan kanssa. Neljämetrejä tärkeämpää on, että fyysinen ympäristö tukee sosiaalisia suhteita ja suhteet toisiin asukkaisiin ja hoitajiin toimivat. Tärkeää on, että ihmisen omat, aiemmat sosiaaliset verkostot tai kuulumisen kokemukset pysyvät hoivakodissakin elävinä tavalla tai toisella. Sirpa

Andersson (2007) liittää jatkuvuuden elämäntapaan ja tekemiseen omassa, pitkäaikaisessa asunnossa. Me ehdotamme, että jatkuvuus voi ilmetä uusissa ympäristöissä, jos vain jotkut jatkuvuuden elementit – kuten fyysisen lähellä- ja läsnäolon mahdollistamat sosiaaliset suhteet – toteutuvat. Paikallisuudessa on voimavaroja, joita on syytä tutkia vastatietona sellaiselle vanhuspolitiikalle, jonka käsitys hoivakodin laadusta ja laatukriteereistä unohtaa laitoksen fyysisen, kulttuurisen ja sosiaalisen sijainnin.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti & Alasuutari, Maarit (2010) Mökkihulluus. Vapaa-ajanasumisen taika ja taito. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Andersson, Sirpa (2007) Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Tutkimuksia 169. Helsinki: Stakes.

Elovainio, Päivi (1995) Mieli liikkuu ja ruumis astuu vanhuuteen: vanhusten sopeutumisesta ja toiminnasta vanhainkodeissa. Gerontologia 9 (3), 203–211.

Holmila, Marja (2001) Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia 850.

Hänninen, Sakari (2005) Huono-osaisuuden mieli. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 94–116.

Häyrynen, Simo (2010) Kulttuuri jää. Outokumpu kaivosteollisuuden jälkeen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Högbacka, Riitta (2003) Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ikääntyvän väestön palvelut syrjäseuduilla (2006) Keskustelualoitteet. Sisäasianministeriön julkaisuja 55/2006.

- Koskela, Helky (2007) "Rikosajatuksia" vanhusten laitoshuollosta. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS -kustannus, 289–305.
- Koskiaho, Briitta (2008) Hyvinvointipalvelujen tarvaratalossa. Tampere: Vastapaino.
- Kovalainen, Anne (2004) Hyvinvointipalvelujen markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus, 187–208.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtola, Ilkka (2001) Palvelujen muutos ja syrjäkyläisten arki. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Mäntykorpi, Iiris (1986) Maalaisnuorten tulevaisuuden käsityksiä – tutkimus Perhonjokilaakson nuorista. Kokkola: Chydenius – Instituutin tutkimuksia 23.
- Niemi, Aila (2010) Vivahteikas vanhuus. Suomalainen lepokoti kanadansuomalaisten siirtolaisten etnisen vanhuuden näyttämönä. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Pehkonen, Aini (2004) Kylä kutsuu... Tutkimus tulo- ja muuttoprosesseista maaseudulle. Siirtolaisuustutkimuksia A 26. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rannikko, Pertti (2009) Kylä kaupungin laidaksi: Aaltoetnografinen tutkimus paikallisyhteisöjen ja identiteettien liikkeestä. Maaseudun uusi aika 1/2009, 5–20.
- Relph, Edward (1976) Place and Placelessness. Lontoo: Pion.
- Saarikangas, Kirsi (2009) Lähiöt naisten ja lasten tiloina. Teoksessa Tuula Helne & Laura Kallioma-Puha (toim.) Filmi-Kela. Suomi-filmistä sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 176–195.
- Tapio, Tarja (2010) "Meilä on kaikilla samanlaiset tarinat". Tarinankerrontatutkimus tornionjokilaaksolaisuudesta vanhimpien aapulaisten arjessa ja tulevaisuudessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 395. Jyväskylän yliopisto.
- Tedre, Silva (2009) Vanhojen koti? Mummoja laitoksessa ennen ja nyt. Teoksessa Tuula Helne & Laura Kallioma-Puha (toim.) Filmi-Kela. Suomi-filmistä sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 114–125.
- Tedre, Silva & Pöllänen, Pirjo (2001) Sosiaalialan hoivayritysten asema kunnassa. Tapausselvitys Pohjois-Karjalassa. Yhteiskuntapolitiikan raportteja N:o 8. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Tedre, Silva & Pulkkinen, Anneli (2010) Vanhuksen paikka maaseudulla. Vanhustyönjohtajien käsityksiä. Maaseudun Uusi Aika 1/2010, 5–16.
- Tedre, Silva & Pulkkinen, Anneli (2011, tulossa) Kulkeminen avaimena ikääntyvien maalla-asumisen mahdollisuuksiin. Yhteiskuntapolitiikka 3/2011.
- Torbiörn, Ingemar (1976) Att leva utomlands. En studie av utlandssvenskars anpassning, trivsel och levnadsvanor. Uddevalla.
- Tornstam, Lars (2005) Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging. New York: Springer Publishing Company.
- Vilkko, Anni (2010) Koti vanhetessa. Teoksessa Anni Vilkko, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 213–238.
- Vuorinen, Leena (2009) Ikääntyminen maalaiskylässä. Verso-julkaisu 3/2009. Lahti.
- Välikangas, Katariina (2009) Yhteisöllisyyttä, laatua ja vaihtoehtoja. Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen ratkaisuja Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Hollannissa. Suomen ympäristö 13/2009, Asuminen. Helsinki: Ympäristöministeriö.